

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

Вступ. Функціональне зонування заповідних територій на сьогодні є розробленою й задокументованою часткою загальної організації цих територій. Водночас, як показує практика, тут існує ще значна кількість проблем. Головні з них полягають у:

- занадто значній формалізації існуючого положення станів заповідних територіальних систем;
- неврахування складності й різноманітності антропогенного навантаження на заповідних територіях;
- неврахування закономірної періодичності виникнення катастрофічних явищ;
- неврахування гнучкості (просторової мобільності) меж функціональних зон.

Це лише основні проблеми, які потребують нагального вирішення, інші є з ними пов'язаними і складають своєрідний другий план проблем.

Попередні дослідження. У існуючих наукових напрацюваннях, щодо проблем зонування заповідних територій [4, 3, 1] обґрунтоване виділення традиційних функціональних природоохоронних зон: заповідна зона, зона регульованої рекреації, зона стаціонарної рекреації, господарська зона. Практика багаторічної оптимізації заповідних територій на прикладі Карпатського національного парку свідчить, що такого функціонування явно недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Карпатський національний природний парк створений у 1980 році й займає територію площею 50495 га. Розташований на території Яремчанської міської ради Івано-Франківської області.

Площа земель наданих Карпатському НПП у постійне користування – 38322,0 га. Лісових земель – 34808,2 га або 91% земель постійного користування, з них вкритих лісовою рослинністю – 33984,3 га (87%). На нелісові землі – сільськогосподарські угіддя (рілля, пасовища, сіножаті, сади та ягідники), води (річки, потоки, озера), болота, садиби і споруди та інші – припадає 3513,8 га

Землі постійного користування розподілені між 12-ма природоохоронними науково-дослідними відділеннями (га): Яремчанське – 3073, Ямнянське – 2774, Підліснівське – 3078, Женецьке – 4017, Яблунницьке лісництво – 2575, Татарівське – 3270, Ворохтянське – 4401, Вороненківське – 2623, Говерлянське – 5570, Бистрецьке – 2564, Високогірне – 2049, Черногірське – 2328.

Землі інших користувачів, не надані парку у постійне користування становлять 12173,0 га.

Відповідно до фізико-географічного районування територія парку знаходиться у провінції – Східні Лісисті Карпати, підпровінції – Карпатська гірська субальпійсько-лісова, областях – Скибові середньогірні лісисті Карпати з районом Зовнішні Горгани; Верховинські низькогірні лісо-лучні Карпати з районами Внутрішні Горгани та Ворохта-Путьська Верховина; Полонинсько-Черногірські середньогірні субальпійсько-лісові Карпати з районом Черногора [2].

Територія Карпатського НПП входить до складу Полонинсько-Черногірської (район альпійського і середньогірного рельєфу гірських груп Свидівця і Черногори), Вододільно-Верховинської (Ворохта-Путьське давньотерасове низькогір'я) та Зовнішньо-Карпатської (район середньовисотних Скибових Горган з кам'яними розсипами і глибокими поперечними долинами та район низькогірного рельєфу крайових хребтів і Верхньо-Дністровських Бескид) областей.

Відповідно до Закону України "Про природно-заповідний фонд України" на території

Карпатського НПП залежно від природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, застосовується диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням [5].

Дамо коротку характеристику традиційного функціонального зонування території національного парку.

Заповідна зона – призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів. На її території забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на природні комплекси та об'єкти.

Зона регульованої рекреації – в її межах проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць. У цій зоні дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок; забороняються суцільні рубання лісу, промислове рибальство, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів.

Зона стаціонарної рекреації – призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку.

Господарська зона – у її межах проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська діяльність здійснюється з додержанням вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

Розподіл земель Карпатського НПП за функціональними зонами наведено у таблиці 1. Землі населених пунктів (6716 га), землі інших землевласників і землекористувачів (5457 га) віднесено до господарської зони. Всього земель включених в межі парку без вилучення їх у землекористувачів – 12173 га.

Таблиця 1

Розподіл площі Карпатського НПП за функціональними зонами

№ п/п	Назва структурних підрозділів парку (ПНДВ)	Загальна площа, га	у тому числі за функціональними зонами, га			
			заповідна	регульованої рекреації	стаціонарної рекреації	господарська
Землі, надані НПП у постійне користування						
1	Яремчанське	3075,0	234,5	2773,0	13,6	53,9
2	Ямнянське	2772,0	480,0	2084,4	7,9	199,7
3	Підліснівське	3078,0	412,4	2518,9	0,7	146,0
4	Женецьке	4017,0	1208,0	2794,4	8,9	5,7
5	Татарівське	3270,0	472,2	2720,1	8,4	69,0
6	Яблуницьке	2575,0	171,9	2258,0	19,0	126,1
7	Ворохтянське	4401,0	29,8	4222,7	16,3	132,2
8	Вороненківське	2623,0	503,2	2056,4	4,2	59,2
9	Говерлянське	5570,0	4478,7	1038,4	23,9	29,0
10	Бистрецьке	2564,0	1600,0	962,5	-	1,5
11	Високогірне	2049,0	1746,1	298,7	0,7	3,5
12	Чорногірське	2328,0	64,3	2225,6	3,0	35,1
	УСЬОГО	38322,0	11401,4	25953,1	106,6	860,9
	%	100	29,8	67,7	0,3	2,2
	Інші землекористувачі	12173	-	-	-	12173

Постановою Кабінету Міністрів України від 15.12.1997 року №1391 населеним пунктам Яремче, Микуличин, Татарів, Ворохта, Яблуниця присвоєно статус курортів. Українським державним науково-дослідним інститутом проектування міст "Діпромісто" розроблені генеральні плани цих населених пунктів, якими передбачається розміщення гірськолижних

та оздоровчих комплексів, як на землях, які надані парку в постійне користування, так і на території населених пунктів.

Впровадження вищезгаданих генеральних планів потребує внесення змін в існуюче функціональне зонування шляхом збільшення господарської зони і зони стаціонарної рекреації за рахунок зони регульованої рекреації. Пропозиції щодо можливих змін функціонального зонування наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Пропозиції щодо можливих змін функціонального зонування Карпатського НПП

Назва ПОНДВ	Категорії земель, га						Разом
	пасовища	сіножаті	садиби	ЛЕМ	дендро-сад	кормові поля	
1 Переведення ділянок із зони регульованої рекреації в господарську зону							
Яремчанське	63,5	35,7	0,8	2,7	-	2,3	105,0
Ямнянське	38,1	35,8	9,6	0,4	-	0,1	84,0
Підліснівське	115,5	20,0	-	-	-	-	135,5
Женецьке	57,7	2,0	-	-	-	-	59,7
Татарівське	46,0	-	-	-	-	-	46,0
Яблуницьке	29,0	5,3	-	1,3	-	-	35,6
Ворохтянське	25,5	2,9	-	15,6	2,7	-	46,7
Говерлянське	1,8	-	-	2,1	-	-	3,9
Бистрецьке	12,6	0,8	-	-	-	-	13,4
Чорногорське	2,3	15,0	0,9	-	-	-	18,2
РАЗОМ	392,0	117,5	11,3	22,1	2,7	2,4	548,0
2 Переведення ділянок із зони регульованої рекреації в зону стаціонарної рекреації							
Назва ПОНДВ	Категорія земель, га						Разом
	Насадження	лісові культури	декоративні галявини і місця відпочинку	інші не лісопридатні землі і кам'янисті розсипи	пасовища	біогалявини	
Яремчанське	21,7	10,5	1,7	0,4	10,8	1,3	46,4
Ямнянське	-	-	2,7	-	-	-	2,7
Женецьке	13,7	9,9	-	-	1,0	-	24,6
Татарівське	3,0	6,0	-	-	-	2,3	11,3
Яблуницьке	6,3	2,0	0,6	-	0,8	0,5	10,2
Ворохтянське	-	-	3,6	1,1	-	-	4,7
Вороненківське	-	-	4,7	-	-	-	4,7
Говерлянське	1,6	-	1,8	-	-	2,2	5,6
Чорногірське	-	-	-	2,9	-	-	2,9
РАЗОМ	46,3	28,4	15,1	4,4	12,6	6,3	113,1

Концепція розвитку природоохоронної справи, збереження біотичного різноманіття і цілісності екосистем в Україні не передбачає втручання в хід природних процесів. При цьому не враховуються реальні екологічні та соціально-економічні умови. Природоохоронний режим розглядається як система заборон на всі технологічні і соціальні рішення, що супроводжуються втручанням людини в хід природних процесів. На цій основі проводиться і організація територій заповідних об'єктів та їх функціональне зонування.

Проте, більшість заповідних об'єктів створені на територіях, в яких порушена первинна структура екосистем. Вони мають: 1) різний ступінь антропогенної модифікації; 2) ослаблені ценотичні позиції основних ценоутворювачів (лісових порід, трав'яних видів); 3) вторинні дигресивні модифікації з нижчими, ніж у корінних екосистемах стійкістю і середовище-стабілізуючим ефектом.

Ця ситуація не враховується при організації території, функціональному зонуванню і природоохоронній діяльності національних природних парків. У зону регульованої рекреації, яка займає найбільшу частку у загальній площі національних природних парків, входять різні за структурою і функціями екосистеми, для яких застосовується один підхід щодо їх використання і охорони. На наш погляд, природоохоронна діяльність повинна опиратись на об'єктивне пізнання ходу природних процесів, соціально-економічні умови і життєвий досвід населення, яке проживає на території національних природних парків.

Саме в такому аспекті необхідно розглядати перспективи природоохоронної діяльності у національних природних парках. Організацію території і виділення функціональних зон, а також режими використання, відтворення і охорони слід диференціювати з урахуванням ландшафтної і біотопічної структури території, особливостей природного відновлення, а також необхідних регуляторних заходів, які забезпечують відтворення корінних фітоценозів (деревостанів).

Важливим завданням у рекреаційній і господарській зонах є виявлення і взяття під охорону природних біотопів, які мають Всеєвропейське значення відповідно до Directive 92/43/EEC (Директива "Біотопи") та Європейської номенклатури "Interpretation Manual of European Union Habitats" (2003).

Враховуючи сказане, виникає нагальна необхідність переглянути, з метою наближення до конкретної природної ситуації і практики, існуючого функціонального зонування парку. Пропонується ускладнити існуюче стандартне виділення функціональних зон заповідних територій шляхом додавання наступних їх підрозділів: наскрізно-транспортної зони, зони закономірного періодичного виникнення катастрофічних явищ, зони функціональної просторової мобільності.

Необхідність виділення наскрізно-транспортної зони обумовлюється її надзвичайною просторовою локалізованістю, значним антропогенним навантаженням, наявністю стабільного забруднення важкими металами. Ці зони доцільно поділяти за видом використання на авто- й залізничні магістралі; за інтенсивністю використання на інтенсивно експлуатовані (переважно дороги республіканського значення), середньо експлуатовані (дороги місцевого значення із шосейним покриттям) і слабо експлуатовані (дороги місцевого значення без штучного покриття).

Виділення зони закономірного періодичного виникнення катастрофічних явищ обумовлено надзвичайною періодичною активізацією катастрофічних процесів у межах певних територій парку, насамперед внаслідок катастрофічних повеней і паводків. Такі зони потребують використання ущільненого в часі моніторингу, значних природоохоронних заходів і як наслідок на декілька порядків більшого фінансування.

Своєрідність пропонованого виділення зони функціональної просторової мобільності пов'язана з відповідною міжзональною дуальністю: необхідністю корекції меж функціональних зон і природною (спонтанною) функціональною мобільністю меж природних територіальних систем у поєднаному просторі окремих стикових зон. Виділення такої зони має сенс тільки у випадку, коли самі зони проведені не суб'єктивно, а з врахуванням наявної ландшафтної диференціації території національного парку. Просторова функціональна мобільність меж ландшафтних систем і є тим чинником, який надає можливість і робить доцільним виділення подібної функціональної зони.

Висновки. Проведені дослідження та аналіз у межах Карпатського національного парку за наявною структурою функціонального зонування й її відповідності реальній ситуації дозволили зробити наступний висновок.

Наявна структура і методи здійснення функціонального зонування заповідних територій потребує вдосконалення, відповідно до конкретних природних і господарських умов парку.

Пропоноване виділення додаткових функціональних зон не тільки ускладнить

відповідне зонування, воно спроможне наблизити функціональне зонування до реальної ситуації на охоронних територіях.

Бачиться, що запропоноване зонування може бути використане й в умовах інших заповідників і національних парків.

Література

1. Брусак В. Географічні дослідження природно-заповідних територій: методологія і структура // Вісник Львів ун-ту. Сер. геогр., 2006. Вип. 33. – С. 31-42.
2. (1)Воропай Л.І.,Куницья М.О. Українські Карпати. Фізико-географічний нарис.– Київ: Вид-во. Рад. школа, 1966.- 166 с.
3. Голубець М.А., Жижин М.П., Кагало О.О. Актуальні проблеми функціонування заповідників // Укр. ботан. журн. – 1989. - № 4. – С. 5-15.
4. Кревер В.Г. Внутренние антропогенные воздействия на экосистемы заповедников и организация мониторинга // Социально-экономические и экологические аспекты совершенствования деятельности заповедников. Сб. науч. тр. ЦНИЛ Главохоты РСФСР. – М., 1985. – С. 62-69.
5. (3)Проект організації Карпатського національного природного парку. / Ірпінь, 2001.–489 с.
6. (2)Фіторизноманіття національних парків України./ Під заг. ред. Г.А. Андрієнко та В.А. Онщенко .– Київ: Науковий світ, 2003.– 39 с.

Summary:

A.I. Yavorskiy. FUNCTIONAL ZONING OF TERRITORY OF CARPATHIAN NATIONAL PARK.

On example of Carpathian National park was examined the problems of modern functioning layouts of natural protect territories and National parks and shown some hers disparity to nature conditions and economic using. Offered completing modern drawing by three extended zones that bring closer functional zoning to the real nature-anthropogenic situation.

Key words: functional zoning, catastrophie estate, anthropogenic pressure, zones of spatial mobility

Надійшла 11.03.2009р.

УДК 911.3

Ігор КАСЯНИК

ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ ПІВНІЧНОГО ПОДІЛЛЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальність дослідження. Північне Поділля в межах Хмельницької області у складі чотирьох фізико-географічних районів (Вілійськ-Ізяславського, Гриців-Любарського, Лановецько-Геофіпольського і Старокостянтинівсько-Хмельницького) характеризується давнім заселенням та щільною системою розселення сьогодні. Завдяки природним умовам тут сформувалася смуга найвищої розораності по області. В межах окремих сільських рад частка ріллі перевищує 80%. Мало змінених природних ПТК практично не залишилося і відповідно частка екологічно-стабільних угідь не може забезпечити комфортного середовища життєдіяльності населення та відновлення ландшафтного різноманіття. В умовах кризи сільського господарства і складної екологічної ситуації постає питання про оптимізацію структури землекористування і виведення з ріллі екологічно-нестійких (та економічно неефективних) земель.

Мета публікації – визначення регіональних особливостей сільськогосподарського землекористування північного поділля в Хмельницькій області, аналіз рівня його збалансованості та шляхів оптимізації.

Аналіз попередніх досліджень. Проблеми землекористування досліджуваного регіону з економіко-географічних позицій висвітлювалися в дослідженнях І.Є. Журби. У контексті природокористування ним проаналізовано потенціал земель, як домінуючих ресурсів регіону, ефективність та напрямки оптимізації їх використання. Підходи до економічної оцінки земельних ресурсів та стан землекористування у розрізі адміністративних районів Хмельницької області (і відповідно досліджуваного регіону) розглядаються у працях